

שלום הכהן

למלאת מאה שנה ל"בכורי העתים"

כי את השם הזה, שמו של שלום הכהן, אקרא עתה, לא ימצאו רבים שיתנו גדל לו. דור אחרון כמעט שלא שמע עוד את שמעו, גם דור עבר רק ידע את תבנית, אגרות מליצות שלו, שכתב, בלשון צחה וטהורה, ללמד לבני יהודה קסת הסופר, לכתוב איש לרעהו דברי שלום וברית¹ – אולם לפני שנים שלשה דורות היה שלום הכהן, המשורר הנשגב, שר המשוררים באשכנז, נעים הזמירות של בני הדור ההוא והמליץ הנשגב והמפאָר².

שלום הכהן היה באמת לא אחד המליצים של הדור ההוא, דור המאספים האחרונים ו"בכורי העתים", כי אם המליץ של בני דורו. הוא היה הכנור לשירתם. מה שהיה נפתלי הירץ ויזל בדור הראשון של ההשכלה העברית: המליץ החרד על תורת האדם ועל הגמוסיות והדעת החדשה ושוּפך עליהן את נפשו בשירה רוממה – הימים ימי האודות והשירה הדתית המוסרית של קלופשטוק – כזה היה שלום הכהן בדור השני. הימים ימי הדרדר והשטורם אונד דראַנג באשכנז, ושלום הכהן היה נושא הגעגועים של המשכילים העברים, יוצאי הגיטו הראשונים, על העולם הגדול והיפה.

1) מן הדברים שבסער האגרון, כתב יושר, אשר חגר שלום הכהן. הוא נדפס פעמים רבות. לפני דפוס וילנה משנת תר"מ.

2) בשם משורר נשגב קרא אותו רבי שלמה יהודה רמפורט בהסכמתו לספר, קורא הדורות (ורשה, תקצ"ח). בעטרת, שר המשוררים באשכנז עטר אותו שניאור זקס במכתב, שחא כעין ספר-זכרון של השירה העברית מימי רמח"ל עד ימיו, אשר כתב למאיר הלוי לטריס; נדפס במכתבי בני קדם ללטרס (וילנה, תרכ"ו). נעים זמירות דורנו קרא אותו יצחק ערטל במכתבו אליו, שנדפס ב"כוכבי יצחק", וחברת ו. מליץ נשגב ומפאָר כנו אותו משכילים רבים (רבי צבי הירש חיות בהסכמתו ל"קורא הדורות", מאיר הלוי לטרס ב"זכרון בספר ועוד). ביחוד הרבה לספר בשבחו אחד מבני-דורו, משה מנדלסון ההמבורגי בספרו, לפני תבלי (אמסטרדם, תרל"ב, מחברת כ"א): כל שיריו מלאים זיו ונוגה בדרך מוסר השכל ורעיונים נשגבים כשירי ר' יהודה הלוי.

על הדר השדה והיער, תפארת החיים ושכרונם, נעימות האביב והקיץ, תוגת הסתו. בין השירים, שפרסם ב"מאסף" לשנת תקס"ט-תקצ"א, אנו מוצאים שירים על הבציר, הקיץ, הסתו, וגם "שיר הגפן". לבו נמשך לאהבה אל ארץ-הקדם ואל החיים הקדומים, אל חיי הוד ישרים ואל נוח תמימים. בין שיריו נמצא שיר, שאמנם נכתב לתכלית אחרת, ויש בו מן האידיליה היפה, מן האידיליה, שבכחה גם עתה לתפוש את לבנו בשלנתה ולקחת אותו שבי ברב חנה ונעימותה.

על-פני מי מנוחות, בין הררי ארץ קדם -

שם בגאות דשא תחת כפת הקיץ
 פרע רבץ בין העדרים אברם בנו תרח.
 מנוחה ושאנן סביבותיו ובקרבו מרגוע;
 אין קול עלה נדף, פי הרוח שקכה -
 בלתי שריקות העדר וצלצלי פעמונהו
 אין מי משבית הדממה. כלו שלו ושקט.
 אף נחל זף שטף עבר לפני מראהו,
 מנהר קדומים, נהר פרת, תוצאות זה הנחל,
 ושפל קול מפלת מימיו ינעם לאזן.
 צת הזמיר הגיע, טהרו סני שקים,
 השמש הקל חמו, עלי טל השליך זהר,
 דשאו גאות ההרים ועמקים בר עטפו,
 יחד עשבי שדי נתנו ריח נוחות.
 שחקו הברואים כלם, רצון על-פנימו,
 רצון על צאן מרציתו, קול תודה שרקו,
 שרשי אחו לחכו, חציר גגות שלפו,
 לחכם טעם אכל ולגרונם מימי נחל.

הקטע האידילי הזה-חלק מן השיר, הצלת אברהם באור כשדים, הנדפס בקובץ השירים של שלום הכהן, שקרא אותו בשם, "מטעי קדם" ו, -

האידיילי בלל, גם בלשון השוקטה והתמימה, החוזרת מדי פעם בפעם על עקבותיה, חוזרת ונשנית, כמו לאבד כל זכר לכל מלה כבדה וקשה, — הקטע הזה אינו היחיד בין שיריו. בכל עת שהוא מגיע אל אהל ישרים ואל נוה תמימים הוא שופך עליהם מאור לבו הרך ומן השקט הנפשי אשר לו. עוד לפני יל"ג שר שלום הכהן) על דוד וברנז'י, וגם הוא ראה ומצא, כי

אַשְׁרֵיךְ בְּרִזְי מְנַגִּידִים תַּעֲשֶׂר,

מַמְלֶךְ בְּהִיכְלוֹ יִקְרָה, שְׁמֵרָה נִחְלָתָךְ.

מַעַט עֲרוּגוֹת גִּנָּךְ

וְזַעִיר חֶלְקֶת שְׂדֶךְ

מְדִינוֹת מִמְשַׁלְתֶּךָ הֵמָּה

וְאֵהְיֶיךָ הַיְכָלֶיךָ.

לספרות ההשכלה היתה מעין קבלה לנטות אחרי, סתרי נאות שלום — כדברי שלום במונולוג הידוע של לוצטו: „הוי הררי עולם“ וכו'. היה בזה מעקר הנטיה של ספרות זו אל החיים שבאו זכרם בכתבי־הקודש ומן שאיפה שלה, שאיפה שהיתה בתחלה די־כהה, אל התמימות שבטבע ואל הפשטות ואל הישר — בנגוד אל הפלפול שבחיים אשר מסביב לה, אל החשבונות הרבים ורב העצות והתחבולות. שאיפה זו הלכה וגברה בדור השני בהשפעת חוץ וסנים. בין הדברים, שהביאו המשכילים הצעירים בימים ההם אל „המאסף“ ואחרי־כן אל „בכורי העתים“, היו תרגומים משל אידיוליות גִּסְנֶר ומשל שירי הָלֶר — ב„בכורי העתים“ יש גם זכר לשיִר — בעוד שהראשונים, הכבירים לימים, הביאו לרב דברי מוסר ומשלי חכמה. ה„שטורם אונד דראַנג“ העברי היה לערות קצת הלב ולשפוך את הנפש בחיק הטבע. הגבור החביב

של רבי: אב וואלף היידנהיים בראדע־להיים בשנת 1807 עם תרגום אשכנזי, שתרגמו הכחבר בעצמו. כנראה, היה הספר חשוב מאד בעיני המשכילים, עד כי כעבור מספר־שנים (בשנת תקע"ח) יצא לאור שנית, בלי התרגום האשכנזי ובהוספת שירי המשורר החדשים, שנדפסו בינתיים ב„מאסף“, על־ידי אחד ממשכילי גליציה — אברהם גולדברג מרונה — שנגש להדפיסו בעצת רבי נחמן פרוכמל. חליפת־המכתבים בענין זה בין המו"ל והמחבר באה באגרון, כתב ישרי. גם לסרטיס מספר את הדבר ב„זכרון בספר“ (ע' 137) ונותן לו ערך רב. חשיר, הצלת אברהם באור כשדים תרגם גם פולנית על־ידי יעקב טוגנדוהלד. (הוא מדבר עליו במכתבו אל המשורר, שנדפס בראש ספר „קורא הדורות“, ואומר, כי השיר „מלא רעיונות נשגבים ומעורר רגשת נפש בגילח ורעדה“). התרגום נדפס בשנת 1840.

(1) ב„מוזורים חדשים מקורות חי דוד“ שבספר „מסעי קדם“ הנ"ל.

היה עתה האיש החי על חלקת שדהו, וביותר-הרועה, המשורר. גם אברהם ששבר את פסילי אביו-טפוס קרוב מאד ללב המשכיל-נעשה בשירו של שלום הכהן לרועה. על פלגי מי מנוחות, בין הררי ארץ קדם, שם הוא רועה את עדריו ואת מחשבותיו. לו, לאדם הקרוב אל הטבע, טמל האדם בתקופת ההשפעה של רוסו, - לו מחשבות. לו לב חושב ומרגיש. ומכל-שכן- שלב חושב ומרגיש לדוד. הן הוא, הקטן הרועה בצאן, יפה העינים ומיטיב נגן והוא היודע אהבת נעים ואהבת נשים. הוא גם עמד במערכה ונלחם על נפשו ונפש אחרים. הוא איש הפגעות והמקרים. הוא-הגבור.

עוד בדרמה, מלוכת שאול¹ ליוסף האפרתי-דרמה שהיתה מפרסמה מאד בימיההשכלה (ההם 1) - הננו רואים את דוד כמעט כגבור הראשי. בכל-אסן הוא הראש והראשון בעיני המחבר. מפיו מדבר המחבר לא-אחת את דברו ואת משפטו, כי

הוֹי לָכֶם רְגָעֵי אֶרֶץ, יוֹשְׁבֵימ קְסוּמֵימ בְּיָת,
 אֲצַבֵּעַ אֱלֹהִים עַל-הַקִּיר בְּשֵׁשׁ יִמְשָׁחוּ.
 צָאוּ הַשָּׂדֶה כְּאֶבֶר הַזֶּה עַד הָעָרֵב
 הוֹלֵךְ לְרַגְלֵי צִמְדוֹ, הוּא גִדְלוֹ יוֹדֵעַ.
 גִּדְלַת הַיּוֹצֵר כְּתוּב בְּעֵלֶה וְנִשְׂא.
 מִה-יִשְׁמַח לְבוֹ כְּרֵאוֹתוֹ טָרֵם עֲלוֹת שָׁמֶשׁ
 יְפִי הַשַּׁחַר מְצִיץ מִתַּחַת הָאֶרֶץ,
 יַחֲזֶה מַחֲזֶה שְׂדֵי וּגְבוּרֹתָיו בְּעֵינָיו,
 מִבְּקָר עַד-עָרֵב יַעֲבֹד עַבְדוֹתָיו.
 אִזּוֹ יַעֲבֹר עִם-צִמְדוֹ עִם-תַּמְתוֹ בְּיָת,
 שְׁלוֹת לְבוֹתָם נִגַּה פְּנֵיהֶם תֹּאִיר,
 עוֹד יִפְנוּ פָּנִים, עוֹד אֵל אַחֲרֵיהֶם יִבִּיטוּ,
 עַת תִּסְתַּר שָׁמֶשׁ, עוֹד תִּשְׁאִיר אֲדָמְדָמַת
 כְּהַרְרֵי אֵשׁ וּמִתּוֹכֶם מֵרָאֵה הַקֶּשֶׁת -
 הֵם יִשְׁקֹטוּ בְּמַעוֹנָם, אֵךְ הֵם מְרַגְזֵי יִמְצָאוּ
 וְלֹאֵל יוֹצְרֵם מִמַּצְמָקֵי לָבִים יִקְרָאוּ.

ע' 97-98.

1) הספר הזה יצא לאור בנינה בשנת תקנ"ד. אחרי-כן נדפס בקרקא בשנת תקס"ב
 בנינה בשנת תקפ"ט. לפני דפוס ורשה משנת תרמ"ה.

לשלום הכהן היה דוד הגבור הראשי. מלבד המזמורים החדשים מקורות חיי דוד שבמטעי קדם שר שלום הכהן, שירי תפארת ועטרת הוד לגאון עוזנו, רוח אפינו משיח אלהי יעקב, נעים ומירות ישראל דוד בן ישי מלך ישראל ע"ה נ"ע, מספרים נפלאות חיו, יראת אלהיו ועוזו גבורותיו ונגינותיו בעשרים שירים. הספר הזה, שקראו בשם, ניר דוד (נדפס בווינה בשנת 1834), הוא אפוס עברי מעין "שירי תפארת" לויזל. ויזל הסב את שם שירי-הגבורים – האפוס הנכרי – אל שירי תפארת, אלא שבכל זאת הוסיף על-פני השם הראשי שבשער את הדברים: "כלם מספרים תהלת ה' ועוזו ונפלאותיו" וכו', ועל-פי זה זין גם שלום הכהן את תכן ספרו: "שירי תפארת ועטרת הוד לגאון עוזנו וכו' מספרים נפלאות חיו וכו' ועוזו גבורותיו" וכו'. לנגד עיני שניהם רחף הסמל של הגבור הדתי – "המשיח" של קלופשטוק היה מופתם, ואולם הגבור של ויזל היה בעקר המחוקק העברי, המושיע לעמו ומאיר לעולם בחכמתו ובתבונתו (1) – סמל של בן-האדם השלם בימי בן-מנחם – וגבורו של שלום הכהן הוא נעים הזמירות, הרועה המיטיב נגן, שהיה למשיח אלהי יעקב. על-פי הדוגמא שהיתה לנגד עיניהם היה לשניהם ענין אל משיחים ומושיעים, אלא שזה המושיע שלו החכם, הנביא, המחוקק, וזה משיחו המשורר, הרועה המיטיב נגן, – בן-האדם היושב על-יד מעינות הטבע והיצירה והוא גם חוטא ומתנדה ושב בתשובה.

כאן ההבדל בין שני האפוסים הללו. האפוס של ויזל, אם גם הוא על-פי צורת דבריו אפוס דתי, מספר בעקר את גבורת החכמה. לא תהלת ה' הוא בא בעקר לספר, כי אם תהלת הדעת ואנשי הדעת. משה, שהוא כאן "חכם", מדבר בשבח החכמה, והוא בא אל בית יתרו, בית איש הדעת, ושם הוא מוצא בנות משכילות, "עלמות רכות", המדברות אליו, אמרי נעים, והוא עונה להן, מענה רך בתשואות חן חן (ראה השיר השלישי מ"שירי תפארת", חלק א, ע' 45–53). הוא גם אומר להן:

(1) אמנם על-פני השער של "שירי תפארת" נאמר, כי השירים מספרים תהלת ה', אולם זה רק מצין את המגמה והתכלית הדתית – את האפוס הדתי, כמו שהיה גם האפוס של קלופשטוק. בעקר שר ויזל על משה המושיע והחכם. את רוח הספר ותכניתו מגלים הרבה הדברים שבאו בראש השיר השני, לפני התגלות משה:

פרעה אמר – אשמיד בנאור כלמו,
ואבדון אמר – בי הוא עוזר למי
ומיאורף זה יעלה איש מושיע,
פי ילך שעשועים תבל יגיה
ולגוי הארץ תורות יביע.

המושיע וילד-השעשועים מזכיר הרבה את גבורו של קלופשטוק, אולם הוא יהיה גם חכם, אדם נאור, המגיה פני תבל, ומחוקק ומביע תורות, לא לעמו בלבד, כי אם גם לגויי הארץ...

(2) אני מצין פה על-פי "שירי תפארת" הוצאת ורשה משנת 1858.

ידעתי, רציותי, כי משכילות אתנה.

על-כן תָּבֵר פּוֹשְׁעִים יוֹם אֶתְכֶן צַדִּיקוֹ.

שמ, צ' 47.

רועי מדין היו כמעט, חשפים, מורדי-אור – כמו שקראו לכגון זה אחר-כך המשכילים. אולם פרעה היה חוקר חששי, משכיל וולטרני, ש, על כל יתרוצץ. נאץ הרשע הזה את אלהים, דבר דברי-און כאלה, אשר לא יזכרו, על ספר לא יכתבו. הוא אומר אל זקני עם ישראל, האומרים, כי נראה אליהם ה':

הֲלִילָה לִי לְשׁוֹם חֲכָמֵי לֵב בּוֹגְדֵי בְּנֵי.

אֲבֵל נִרְאָה אֵל אֱלֵיכֶם אַתֶּם תִּאֲמִינוּ,

אֵף מַחֲזֵה קֶזֶב תִּוְיַתֶּם, רְצִינֹת רוּחַ,

חֲזִי שָׂוֵא בְּמוֹכֶם גַּם מִלְּפָנִים נִשְׁמָעָה;

אֵלֶּה יִלְדֵי יוֹדְעִים הֵם, אִם לְחַקֹּר יַעֲמִיקוּ

מִרַב מַחְקֵר יִהְיִילוּ וְתַמּוּנֹת יִבְיִטוּ.

חלק שני, צ' 75-76.

קשה לדעת לאיזה, יודעים, שמרב מחקר ההבילו בן ויזל, יודעים שעל-אודוהם עוד נשמע מלפנים, מלפני פרעה של שעבוד; אולם לא ההיסטוריה היא כאן עקר, כי אם עצם הופוח, שבין המשכיל הכופר, האומר, כי חקים בל ימוטו בטבע, ואם נראה איזה דבר שנדמה להיות יוצא מן הטבע, רק מחזה-כזב או מקרה הוא (ראה חלק ג, צ' 22), ובין המשכיל המאמין, המוכיח לו באותות ובמופתים – עשר המכות הן אותות ומופתים כאלה, – כי, להפוך החקים יש באל כז'.

גם עמלק הוא כאן, באפוס של ויזל, מואס הדעת (חלק ו, צ' 11). אולם לא כן הדבר באפוס של טלום הכהן. הגבור הוא פה לא גבור הדעת, אלא גבור הלב, גבור הרגש. דוד הוא כאן הנער האדמוני, יפה העינים וכו', כזה שאנו יודעים אותו משכבר הימים. המשורר רק חוסיף פה קצת אור ונגה משלו, כדי לעשות את התמונה יפה יותר, לפי-טעמו, ומזהירה, לפי-טעמו, יותר. כשהוא בא לתאר לנו את פני גבורו ולהעמידו לסנינו – הוא מספר לנו, כי

הַשֶּׁמֶשׁ הִסִּיךְ נִגְהוּ עַל פְּנֵי הַרְקִיעַ

וְהַיּוֹם יָפוּחַ רוּחַ צַח עַל-חֹג הָאָרֶץ

בְּאַחֲזוֹ יָמִין יְשִׁי בְּיַד דָּוִד, יִלְדֵי זְקוּנֵיהוּ,

נֶצֶר אֲדָמוֹנִי עִם יָסָה עֵינַיִם וְטוֹב רָאִי וכו'.

גיד דוד צ' 40.

דוד הוא פה הנער הנחמד, המשכיל בכל דרכיו והמוצא חן ושכל טוב בעיני כל. גם בעיני השטן, אשר ישית עליו עינו כל-היום ופורש תמיד רשת לרגליו. הוא שבע נדודים ותלאות ונפשו ידעה הרבה מרורות ונעימות. הוא ידע את האהבה ואת האיבה; ידע אותן גם בנפשו; ידע את הנגודים וההפכים — את כל הנגודים וההפכים והמעמקים של הרגש הסוער. גם את הנגודים וההפכים של החטא והתשובה, משובת הלב וחחרטה. הוא האיש אשר כנגן על לבו המנגן ותהי עליו הרוח לעשות את הטוב והיפה בעיני אלהים ובני-אדם וגם את הרע. הוא הגבור של הימים ההם, הגבור המשורר.

גם מתנגדו ואויבו של דוד, גם שאול הרודף אחריו ומתנכל אליו — גם הוא אינו בעקרו אלא אותו שאול שידענהו מאז קראנו על-אודותיו בספרי דברי-הימים שלנו. הוא אינו רודף את דוד הקטן, שעלה לגדלה, על עסקי דעות, כי אם על עסקים אחרים לגמרי: על עסקי קנאה. גם הוא איש האהבה והשנאה, השנאה העזה כמות, ונוספה לו עוד הרוח הרעה, אשר באה מדי פעם בפעם להבעיתו ולהנבא לו רעות. גם הוא גבור הימים ההם.

האפוס של שלום הכהן איננו עולה על האפוס של ויזל. שלום הכהן לא היה מסגל יותר מריזל לשיר את שירת הגבורה, את השירה המלאה און רב, הכובשת מרחקים. אדרבה, לויזל יש על-כל-פנים לפעמים מקור התרועה הרוממה, מענות השירה. אולם יסודות שיריים יש למצא יותר בספרו של הכהן. דומה לפעמים, כי גם הקול השירי שלו הוא יותר טהור ואנושי יותר. ביחוד יש בו לפעמים מן הטהרה האנושית כשהוא מגיע אל מקום מחריד ומרעיד לב אנוש, אל דבר שיש בו לעורר את תנועת הנפש. כשדוד נרדף כל הימים מאת שאול והוא בורת ממקום למקום עד אשר בא אל מדבר עין-גדי, והוא יושב שם במערה, אז

דוד ואנשיו בירפתי המערה ישובו,

וקביב למו שקט ודמיה כדמית לילו;

אין פוצה קת ומצקצף, קל-און שומע,

קל-נפש רוממה, בעטוף לב המשוח,

נעים זמירות ישראל, מטיב נגן וזמר

ומשכיל לדוד חסלה שפתיו תטופנה.

גיל דוד, ע' 151-152.

הוד מזמר און את המזמר קמ"ח שבספר תהלים וקול געים, קמ"ח דממה דקה דוד השמיץ. קול דממה דקה דקה קול געים, אנו שומעים טעמים אחרות בשעת קריאת הספר מנבא, אעקול החננים און ביותר מהא

בכל-זאת- קול- התהלים, אבל גם- נה- מראה- על- מוש- געים- חנש- שירי,
 שהמשורר- קלט- אל- סזר- שירו- את- קולות- השירה- של- התהלים, ויש- שמצא-
 להם- מקום-מקלט- טוב, בצר- להם- מקום- יפה- בתוך- דבריו- ונטע- מסביב- להם-
 את- השתיקה- ואת- הדממה- ואת- ההקשבה.
 מן- היסודות- השיריים, שבספרו- של- שלום- הכהן, הוא- גם- יסוד- הרוחות-
 והמלאכים. מלכות- שלמה- של- רוחות- ומלאכים- מה- לפנינו- (גם- בשיב- הצלת-
 אברהם), ש- במטעי- קדם, יש- מיכאל- השר- ורבבות- שרפי-קדש, החפצים-
 להציל- את- אברהם- מכבשן-האש, ורפאל- המצגן- לו- את- הגחלים- ומוציאו- מן-
 הלהבה- קצת- על-פי- האגדה- העברית- העתיקה). כשדוד- מתיצב- לפנינו-
 ראשונה- בעצם- עלומיו- בכל- גהו- ויסוף,

אז נשקפו צבאות אלים משמים ארצה

לחזות בנעם פני העלם בתיר אל מרחם

יחד הריעו כל בני אלהים ושירים שרו.

שם, ע' 40.

כשהוא עולה למעלה ומצליח בכל דרכיו,

אז עזרו רפאים, שצרה רגזה שאול מתחת

שרק שטן ויחרוק שן רגז ואין נחת.

יחד משפחות השעירים ושדים התלכדו וכו'.

שם, ע' 70.

כשדוד עושה חיל בישראל ושר את תהלותיו לאל עלין, אז

גם בשחקים אלי מרום שם דוד יכתירו,

וכשהוא נופל ממעלתו הרמה וחוטא, אז

שחו צבא מרום, מלאכי שלום מר בקיו.

הקיצו ורגזו באשמונים שוכני צלמות,

שעירים רקדו כאילים, רפאים צהלז והריעו וכו'.

שם, ע' 105.

הם עוטרים אז עטרה לראש בעל-זבוב ויד השטן גוברת.

יש בדבר הזה כדי להטעימו קצת ולהדגישו, יען כי ה"משכילים"
 בימים ההם הן נלחמו עוד עם היהודים המאמינים על מלכות-הרוחות הגדולה
 לנפער מבוא בבבליה אף בחזן חסונם. (נפתלי הירץ ויזל קצץ את כנפי
 ה"מזוח" שלו ורמק אותה ככלי-האשמה מכל דבר שיש בו דמיון מדינה
 אלים או גם אנדרה דוד פראנקו מנבדים, מה שהיה עוד מלמיהו של רמזאל).

עקם-חסרם את המקראות היחידים ב"עתיקה" של ראסין ומטפסטינו, אשר על-פיהם חזר "את", גמול עתיקה-שלו, רק כדי שלא לתת מקום לטעות באמונה בחלומות (1).

אמנם השפעה גדולה היתה, כנראה, כאן לספר שאותו לקח הכהן למופת - לספר, המשיח" של קלופשטוק; ספר המלא כלו שרפים ומלאכים ואופנים וכל מיני חיות-הקדש. רשמים רבים בספר, ניר דוד" מעידים, שהשפעת המשיח" של קלופשטוק על המחבר הוזה גדולה מאד - גדולה הרבה יותר מהשפעתו על ויזל. גם הוא כמוהו שר על המשיח" - על משיח אלהי יעקב, וכקלופשטוק, השר, על גאלת האדם החוטא" על-ידי המשיח בדרכו על-אדמות, שר גם הוא על האיש שבא, להורות חוטאים בדרך". גם הוא נתן אותו לפנינו

מופת ליושבי תבל, חק לבני אדם סלק
בל יאמרו נוֹאֵשׁ, בְּרָשָׁעוּ בֵּל יֵאבֵד פֹּשֵׁעַ,
יעזוב חטא ויחזן, ישוב לאל וירחמהו.

ניר דוד במתיחה (מפתח שפת"י), ע' 7.

בכל הספר נתן ערך רב לא רק לתשובת החוטא בלבד, כי אם גם למדת הרחמים אליו. גם ממשלת השטן ובעל-זבוב היא פה רבה מאד. כבספרו של קלופשטוק, אשר כמילטון האנגלי ב"גן-העדן האבוד" לקח לו ליסוד את האגדה הנוצרית, והמלאכים הטובים נלחמים עם הרעים והם שוחדים מלחם לבן-האדם. המלחמה לטוב ולרע היא לא בלב האדם, כי אם מחוצה לו, והדבר כמעט תלוי גם הוא ב"חנינה".

הדבר הגיע לדייכך, שליהודים בימי שאול ודוד היתה, אם קדושה". כשבני ישראל באו אל שמואל לבקש להם מלך ושבים מדרכם זו, הם באים אל מקום קבורת רחל ובעטוף לבם הם מתפללים על קברה:

אם קדושה! הנאקה ונעימה בחיך וכו'.

שם, ע' 19.

גם בצורת הספר יש הרבה מספר, המשיח". עשרים שירים לספר כלספר, המשיח". פתיחה לו, שבה המשורר בשיר ידבר על תכן הספר והוא כמו ירא בפצותו את פיו וחרד לגשת אל הקדש והרם - כקלופשטוק בהתחלת שירו. אחר-כך בשיר הראשון מופיע, אור עולם בקרית בית לחם" והוא, בעזן חזק יחף יצא מני רחם". ושמואל עונה קשות לעם עזר, לדור סורר

(1) ראה, גמול עתיקה בדברי מתן ועובד אל עתיקה, אחרי ספרה להם את החלוב אשר הלמה על-דבר הנצר אשר נשאר עוד למלכי בית-דוד. בהוצאה ב (וינה, תק"ס), דפיכ כ ו"א. ראה שם גם הקדמת המחבר בראש הספר. הוא מודה שם, כי סר בזה בדרך ראסין ומטפסטינו, כדי שלא לאמר, דבר שאינו בחק האסטריות.

ומורה, האומר לבקש לו מלך, והוא פונה אל צור ישעו, ברכיו כורעות וכשני שטוחות, והנה קול אלהים מן השמים עונה אותו, מלא חמלה ורחמים:

אל תעזב, שמואל עבדי, אל ירע לך,

מה-קמוס עמדי עין בשר לא תחזקה,

מפאתי עבדי בשמן קדשי אמשחתי,

בחירי רצקה נפשי, קכן ישעו אנביה,

וערכתי גר למשיחי, כבקר יזרח שמש,

ואעטרתי זוד והדר, אמשכתי חסד.

זה מלכי נסכתי, זה בני היום ילדתיהו,

היום בבית יהודה יבקע אורו כשחר-

ויסרתיהו בנגעי איש, בתוכחת רודפו וכו'.

שם, 17-18.

כל המעין בשיר-תראשון של, המשיח" וישים לעמתו את הדברים שהבאתי באן, ימצא מיד, שצל הדברים אשר-שם מלוה כאן את הדברים האלה. וכן נגרר בדברים שבשיר השלישי אשר-פה-מעשי השטן ועצותיו-צל-קלוש מאשר שם בשיר השני. וכן גם הלאה.

מבין, כי אשר לצורה יש כאן גם הרבה מן הצורה של, שיר-תמארת, כפי אשר קבע אותה ויזל: פתיחה פיוטית בתרונים לכל שיר, שבה המשורר נותן עיניו למעלה ונושא דעו למרחוק, על דרכי אלהים בעולמו, או מדבר דברי כבושים אל בני-אדם, לפתוח את לבם בחכמה, או שמדבר, מעין המאורע" ונותן את דעתו להתבונן ולהסתכל במאורעות. אחר הפתיחה הפיוטית באה תרצאת המאורעות, מעין תרצאה טיסטורית, שיש בה משום מכוון תחבוב אל השיחות, החזונויות והחמינויות. כל הדרך הזאת היא דרכו של יזול וגם דרך החזונויות-המאקל. וזהו שיר-השני, שבו הולך המשורר בדרכי אמת-אמנם שלא בדרך אחרת-של-מרוץ ומשקל - הלקי שלום הכהן בספר אחר שגם הוא יוכל להחשב בין החשובים שבספרים הספר הזה הוא, עמל ותרצה"ו, שירת דודים בשלשה חלקים, ששר שלום הכהן ועשה

השיר הזה הוא שיר-השני, שבו הולך המשורר בדרכי אמת-אמנם שלא בדרך אחרת-של-מרוץ ומשקל - הלקי שלום הכהן בספר אחר שגם הוא יוכל להחשב בין החשובים שבספרים הספר הזה הוא, עמל ותרצה"ו, שירת דודים בשלשה חלקים, ששר שלום הכהן ועשה

לצמת המהברת המפארה לישירים תהלה להנאון המליץ הגדול, החכם
 מהר"ר משה חיים לוצאטו זצ"ל. הספר לישירים תהלה של לוצאטו היה
 בספר-המופת בימי ההשכלה וזכה לחקויים רבים. מתשגן המשל" של לוצאטו
 על-דבר ישר בן-האמת, היוצא וזבא בין העם גאיש לא יכירהו, ועל-דבר
 רהב, המתחבר אל תרמית ולקוח את לב ההמון ועוד מעט ולו תנחן התהלה
 ותהיה לו לאשה - מתשגן המשל הזה היה חביב על האנשים, שלא זכו גם הם
 אל תהלת ההמון. והלא רצ ישראל הוא פה שכל גאליהם נלוה גם מחקר, בעוד
 שהסכלות הגסה היא שפחת ההמון - והנצחון האחרון-הן לישיר ולשכל. בנה
 כאלו ראו המשכילים את נצחונם. הספר הזה היה להם כעין ראוי שפמנו
 כמו, נשקפו להם כל מלחמותיהם ותקוותיהם, והיה חביב עליהם. עד כדי
 לרקוח ולעשות כמוהו. הצורה האליגורית, צורת המשל שיש בה מן
 ה"חכמה" והשכליות, היתה חביבה בכלל על אנשי ההשכלה. ובה הן אפשר
 היה להביע דברים, שההבעה היתה קשה להם בלאור-חכי. אם כה ואם כה
 ורבים היו אשר נסו-לעשות כמעשה לוצאטו ב"לישרים תהלה", עד שכמעט
 אפשר להגיד, כי לכל חבורה וקבוצה של המשכילים היה מין לישירים
 תהלה" שלהם, שעל-פיהו גם נכר-הרבה את מני החבורה-והקבוצה בזאת עם
 ה"לומותיה, תקוותיה ואמונותיה. עוד בראשית ימי המאמנים הגנו מוצאים
 את-משל ההלכות והבחרות" למ ברסלוג (ברלין תקמ"ו) והנה ילדות במ-
 צדקה צדקה בסכלות, למען השמיעשע, וצדקה אם ילדות, בראותה כי אחרית
 החברה הזאת תהיה מרה לבתה, מתיעצת עם דעת-מה לעשות עמה, ודעת
 תשיב אמריה לה להיות עם ילדות, ולהדריכה במעגלי מוסר, וכאשר ראתה
 סכלות, כפי דעת מתאמצת להתקרב אל ילדות, תגביר חללים להפוך לב
 ילדות נגד דעת ותקת לה גם לצון למליץ ובתחבולות יבואו להוליך ילדות
 מאחריה חכמה למען המירה מדעת, אולם צדקה דעת נחכמה תבאנה יחד
 להזהיר את ילדות לבתי שמע אל סכלות ולצון, ואליהן יתחבר גם משכת
 צדקה לספר מהללי ילדות, אלה הם מעשי המדברים בתוך ד' החלקים
 (העלילוק) הראשונים של הספר, בחלק ה' באים כל-אלה ביתה צדקה בי
 הקרואים הם אל המשתה אשר עשתה גם שכל בתוך הקרואים, כי ילדות
 המלאה דעת ומשינה לא עוד ילדות וקרא שמה, כי אם בתרות, והיא קראה
 עתה לדעת להיות מורה-דרכה וגם שכל הושם עתה לראש, להשיגה על
 בחרות, עד כי יחזו הקרואים צלם מתוזה אל-האיש יקים ברית אתם לברך

את בית צדקה בכל טוב, ^{הוא יקרא להם חכמה}
 במשל הזה של ה"ילדות והבחרות" יש הרבה ממעשה הילדות של ימ-
 ההשכלה, כראשונים, את הגנות של סכלות ודעת, לצון ושכל ראו אחר-כך
 עסקי הרבה יוחם ביומי ההשכלה ברוסיה, בשם משכילים, ולחמן מלחמה
 ודעה וקשה של המאמנה הצוחמה שלחם עם השקפת ההמון, האמת והאמונה
 לא ידעו וכהן רב, ומפארות לבני בימה" לאביה הצמד הוא רב, וגדול-המלחמה
 היא גדולה ועזה על הנמשות שילענו עד-עתה נוסמו בספודי שלי אד"ם היסאי
 עקשות ומתיות ובספרו של גוטלובר, הולילני צבילות, חסידותיים דברים

שכננה לא ידעו אותם הרבה המשכילים הראשונים בארץ אשכנז. אולם גם ב, עמל ותרצה יש דברים שלא ידעום המשכילים הראשונים ההם. האליגוריה הזאת היא באמת לא האליגוריה של הדעת והשכל, כי אם בבחינה ידועה של הרגש - של הרגש הנעים והיפה. שלום הלהן הוא גם כאן נושא הגעגועים על חיים קדומים ופשוטים, חיי שקט נעים ותמימות. לישר של לצאטו-כאן אח קרוב עמל שמו, והוא לא עוד בתהלה של החכם והמשורר האיטלקי חשקה נפשו, וגם לא בתהלה אחרת, כי אם בתרצה היפה בכנות. עמל זה משליך זרע על הלמי שדה וילך חלוך ונגן על הטבע והעבודה והמנוחה והזר והיפי ומדבר דברי געגועים על תרצה, חמדת העין. הוא צדיק, כי המים פעלו; לא- יאחר באיש מן האנשים ולא יקנא את העשיר בעשרו, כי אם

נגיל לחזות בנעם זמר בקיץ

וכוכבים במשבצות זהב זו יאירו.

העומד למולו ונלחם עמו, לקחת את תרצה מידו, הוא הבל, אבל הפל זה אינו בעקר מאמין בהבלי האמונה - סכלות המתפרצת מפני גברתה חכמה באמת ואמונה ואזמרת לרשת מקומה, - כי אם בן-אדם הרחוק מחיי-העמל הפשוטים והוא ריק ופוחז. הוא בנו של אחד מעשירי העיר, בנו של רהב, שהוא כאן, אריסטוקרט מבחק.

עולם העניים והעשירים, שהם כאן העמלים והנוחלים עמל אחרים, נתון פה זה לעמת זה. הטוב והישר, גם היפה והנעים הוא על צד העניים, ולב העשירים מלא תרמית; הם פורעי מוסר ולא יד להם בכל ימי ונעלה. יש כאן נגוד רב בין שני העולמות האלה ותהום גדול מפריד בין בני דלת העם ובין בני מרום עמ-הארץ.

נשמע כאן כעין הד ודאי לדעות ולמחשבות שהתהלכו בין בני-אדם בימי המהסכה הצרפתית הגדולה ולפניה ולאחריה, - דעות ומחשבות אשר שרש להן בתורת רוסו על הטבע ועל האנשים החיים עליהן וקורבים אליו - מה שקרוב ללבו של שלום הכהן בכל ספריו. הנה התאור של רהב:

רעב בגאווה ילבוש בגדי חפז,

במרכבה יתהלך, בתענוגי מלך

(1) לחכם והמשורר האיטלקי היחה התהלה למעלה מכל-סכר. מה שמספר על זה בורק-הרדט בספרו על התרבות של אריסטו ידוע. אולם גם עמנואל סלנו מאמרו על הבל (בלאגרת הראשונה) על התהלה שלקחה מפניו ובאחכה ונעזעים פה זכר ימי נחשו, בשעה שזיה קאמן על אמן וינג, שרי נפארי. ראוהב התהלה וההתאמרות יש-למטה פגל רבים ממכני-היטליה שלה. אטיל אפל-אלה שנסו אגרו מרוב-כרוין. אף רבי משה חיים לצאטו התמאר במכתבו לרבי ישעיה בן בעט מרויחה, שרדמן אותו טריבנים בדברים האלה: מי יתאה לנהיה רוח יבוא עדי, כי מקור אני, אשר לא ישיב ריקם.

יחשן בשרו, בסמל אדירים יין
לשתה, וחיל משרתים ותנפים יסובבוהו.

ע' 2

רהב זה הוא אהד האצילים, שהתגרו בהם בימים ההם בשם האנשים
הפשוטים, העמלים, בני המעמד השלישי. ואף כי העמל הוא התמים
והצדיק והמאשר, בכל-זאת הוא פולט לפעמים גם דברי התמרמרות ושנאה
אל רהב:

למי עמל אני?

שרי מי יאכל יאוש חוץ מרהב?

מועת אפי ירבה הוגו בנשך.

הן רהב ותרמיא קשרו עלי קשר.

למוץ חלבי ושקוי עצמותי יחד

נוסדו עלי שניהם במרבית לבלעני,

זה יועץ רע, וזה פנושה בא לקחת

קרי עמלי, עודגו בקשי יבצוחו,

אקצור והם יאספו, אינע וישבעו.

ס.

דומה כי פני הדור והדי מעשיו ודעותיו נראים ונשמעים הרבה גם בסוף-
דבר של הדרמה, כשבא המשורר בחלק השלישי להחיר את הקשר של החזיון
ולחבר את אלה שחבורם יפה לו. רהב ועמל - הנצחון הוא על צד עמל.
תרצה היטה בבנות לו תהיה, כמו שלישרים תהיה, אולם אם בלישרים
תהיה הנצחון הוא בידי שמים - אלהים נגלה כמו לאיוב מן-הסערה ואומר
להרס את הבית, אשר אין בו אמת וישר, על יושביו - הנה פה הנצחון הוא
על-ידי שכל, הנגש אל שער המשפט ודורש דין עמל, הצדיק האבר בצדקו.
העצה היעוצה מאתו היא:

להוציא מפי על בלעו, ותגל

אשר גול רהב את עמל בנשך

זה רבות בשמים השב ישיבנו

לו, ויש יהי עוד יקומה לרשעים עליה

כי יאסוד עליהם נמלך בשכס

ששנת וישאו חסאים מן ארץ.

ע' 3

העצה הזאת גם נעשתה הסערה הבאה כאן על בית-המבטחים היא סערת המשפט, היוצאת מאת שכל לדון דין עמל. רשם גדול של ימי המהפכה ההם ואיזה רשם גם של ימי נפוליון שבאו אחרי-כן נראה ונבר בספר.

הסערה יצאה כאן - לדון דין עמל ולחת לו את תרצה הרצויה בעיניו, כי נארה לעמל תרצה, כמאמר המשורר בחרוז האחרון. אולם פניו של שלום הכהן היו באמת - לא אל הסערה ואל המלחמה, כי אם לשלום. מתוך סערת המלחמה כאלו נשא את עיניו בגעגועים אל אהל השקט והדומיה, בו ישכנו, הנאהבים והנעימים, רעה ורעיה. הוא לא היה איש-מלחמה וקול ענות גבורה לא נשמע מרצה בדביר שפתו שנאמנה ביותר היא שפת הגעגועים העצובה והנעימה, והקול הנשמע לנו כאן ביותר הוא הקול הרך - קול הלב הלוחש והרוחש. לא היה בסגנונו כלל גם מן החריפות והחדוד, ומשלי חכמה שכתב (משלי אגור, פרקין הקנאי; גם אלה משלי שלום - בכורי העתים, תקפ"א, 107-109) אינם מצטיינים בחכמה שבהם, כי אם במשל היפה, במעטה התפארת של השפה, בקצב-המלים הרך, בווגי-המאמרים הנעים.

הנעימות והרכנת הללו היו, כנראה, בכל אפיו. ולכן לא נטה שלום הכהן בהשכלתו הרבה אל ההריסה, ויהי מן המחיבים בין השוללים. הוא ידע בלבו, כנראה, געגועים על משמרת אבות, עד כי רואה הוא את אברהם הנלחם באילי אביו והגה לבו נשבר בקרבנו, כי יכזב באמונת אביו (הצלת אברהם, מטעי קדם, ע' 15). את אלה יש להכיר ולראות גם בספר ההיסטוריק שלו (קורא הדורות, דברי הימים לעמנו זהו יעקב, אשר קרם בכל דור נדור, וכפי מקומם מושבתם מימי קלכום בית החשמונאים עד היום הזה, מאת שלום הכהן, חלק ראשון, נרשם תקצ"ה, קטע מן החלק השלישי והאחרון נמצא בכורי העתים החדשים לשנת מר"ג, שגעגבו עלידי ישראל) הוא ה"ך בספר הזה בעקבות תולדות ישראל, ליומם אלא שנטה מדי מעט בפעם מדרכו של יוסט בכל צד שנטה יוסט מן הקבלה והמסורה, עד כי על הספר הזה נתנו את הסכמתם גם רבנים אחרים, שלא גמנו על דגל המשכילים. הוא השתחף, כנראה, קצת בפולמוס על דבר התקונים בבתי הכנסת, ועמד על צד המשמרים (גרץ בספרו הגדול, החלק האחרון, בפרק הריפורמה וישראל הצעיר, בשם שניאור זקס, כ"כני יונה), אף כי כנראה גם מהקדמת ספרו, קובא ודנכות, לא וחתה דעתו בזה קבועה ושלמה והיתה בלבו, לב משכיל, גם איוו נטיה אל התקונים.

הדברים האלה, שיש בהם משום גלוי דעתו של שלום הכהן, אינם נוגעים לנו חלילה בשיעור זה, שאנו לא הייתה גזולה מאד ולא היתה רחבה הרבה. מה שנוגע לנו פה הוא, שהגעגועים על משמרת אבות התבטאו אצלו בעקר באהבה עזה ועצומה אל השפה העברית, ולטת ישרון מכל מחמדיו בימי קדם - כמו שכתב רשם על השפה העברית, שירי ידידות, לשפה

העברית הנעימה והקדושה וקרא לה, אלוטת נעורי, ענני ומעדיניו¹ וכנראה לא היה באהבתו אליה כקממיטב השיר בלבד. בכנאו לברלין בשנת תקנ"ט, חמש שנים אחרי תאסף, המאסף, ושם אין עוד דורש או ואין מבקש ספר עברי, פנה במכתבו הידוע אל יצחק אייבל והודיע אותו, כי תקחה מעט לו להחזיר צטרה לינושנה, כלומר, לחדש את הוצאת, המאסף. ואף כי אייכל ענה אותו דברי יאוש פר (חלפו ימי תאהבה, עברו ימי הברית וכו', עז גראו וצני התכמה ותפרת לשון עבר לתהלה ולתפארת וכו', שוטט נא בחוצות, סב בא ברחובות, פקח עיניך וראה אם תמצא אחד בעיר ושנים במשפחה אשר יאבו שמוע לך, אם יתושו כי שפת עבר על לשונך), בכל זאת קים כעבור עשר שנים את נדרו אשר נדר ויוצא את, המאסף, שאמנם נאסף גם הוא כעבור שנתים וחצי. בראותו, כי בארצות תימן, — כמו שקרא משום־מה לאירופה התיכונה — דורשי שפת עבר ימעטו, התקרב אל, יושבי צפון, אל יהודי גליציה וביהם, והתישב בוינה, במקום שם יסד את, בכורי העתים.

בדבר הזה ראו או מאודע רבי־הערך. יצחק ערטור כתב או אליו: בואך אלינו האדון, בואך אלינו מקצה ארץ אשכנז אל ארצות נדחינו כבוא השמש בתם החרף מחדרי תימן אל יושבי צפונה, בקרני אור סניך תחדש כמות פני אדמה שוממה, שממה מני שנות אלף, להניב מחיקה פרי חמד משמחי לב ונמש. ואמנם היה בואו אל מקומות מושבותינו כעין אות קריאה לאסוף את מחנה המשכילים העברים הקטן, שכבר היה נפוץ אז זעיר שם זעיר שם בערי גליציה וביהם וגם בפולין. יסוד, בכורי העתים הביא אחר־כך ליסוד בימות של ספרות טובות וחשובות מהם. ובאיו מדה— מהם, מ, בכורי העתים, תוצאות לכל מה שנוצר ונברא מאז ועד היום בספרותנו.

אמנם אין אתנו זכרון לראשונים. (עד־כמה אין אתנו זכרון לראשונים יש לראות ממה שאין אנו יודעים עד־היום בברור לא את עיר מולדתו של שלום הכהן ואף לא את ארץ מולדתו. כותב תולדותיו — מאיר הלוי לטריס ב, בכורי העתים החדשים — מספר, כי נולד במזריטש שבמדינת פוזנא, בעוד שלפי דברי ד. קאסל היה יליד ולשטיין במחוז פוזנא. יש גם אומרים, שנולד בהמבורג — מה שאמנם לא נראה לאמת: הוא מודיע את אייכל במכתבו, שכתב אליו בכנאו ברלינה, כי אם לשוננו עזובה באשכנז, ידע בא, כי עוד רבים אוהביה ומשחריה ירביון בארצות הסביבות. גם שנת לדתו איננה ברורה. לטריס אומר, כי נולד בשנת תקל"ג, בעוד שאחרים

1) שירו ב, בכורי העתים החדשים" ה"ל, ע' ו. דוכה לו בבחינה זו הוא שירו, מנחת אזכרה לגפתי הירץ ויזל, שבו סתח את, המאסף לכתת תקס"ט אשר ערך. ראה גם שירו הקטן, על מחברת בכורי עתים" הנדפס בראש המחברת הראשונה של, בכורי העתים. אשר לדבר הזה יש ענין גם באגרת שכתב אל שלמה מפנהיים, בעל, ארבע כוסות, בשלחו לו, בשורת המאסף. נדפסה ב, מאסף תקס"ט, תקופה א, ל"ו — ל"ח.

מצינים את שנת 1771, שהיא לפי התאריך שלנו שנת תקל"א. לעמית זאת ברורה שנת מותו - תר"ה, וגם זה ברור, כי סבל הרבה רעב ומחסור - לתאורם הוא נותן מקום מדי פעם בפעם בספריו. גם מספר ספריו לא ידוע ברור. לפי דברי בעל פני חברי י"ד ספרים. זכמדמני שחבר י"תר. מאלה ידועים עוד קצת, נוסף על אלה שדברתי עליהם והזכרתים: תרגום ספר ירמיה לאשכנזית עם באור עברי, ספר שרשי אמונה, תורת לשון עברית" (באשכנזית), סדר העבודה" (באשכנזית), תרגום אשכנזי של הסליחות עם באור עברי - והשאר הן מחברות של שירים לעת-מצא). אולם שלום הכהן היה אחד מראשי הבונים של ספרותנו החדשה, וכמדמני שמך-הראוי להציב לן בה ציון.

